

Silvija Papaurėlytė – Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Šiaulių universitetas.

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, lingvistinė kultūrologija, etnolingvistika.

Adresas: Povilo Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai.

Tel. 8 ~ 698 86 003.

El. paštas: silvijapapaurėlyte@gmail.com.

Silvija Papaurėlytė: Ph. D. in Humanities, Assoc. prof. of the Department of Lithuanian Linguistics and Communication, Šiauliai University.

Research interests: cognitive linguistics, linguaculturology, ethno-linguistics.

Address: Povilo Višinskio str. 38, LT-76352 Šiauliai.

Phone: 8 ~ 698 86 003.

E-mail: silvijapapaurėlyte@gmail.com.

Silvija Papaurėlytė

Šiaulių universitetas

METAFORINIS KARO MODELIS LIETUVOS SVEIKATOS DISKURSE (1980–2001 M.)¹

Anotacija

Straipsnyje pristatomas tyrimas skirtas sveikatos diskurso, kuris lietuvių kalbotyroje nėra aprašytas, specifikai aptarti: siekiama pagrįsti kalbamojo diskurso pavadinimą ir pateikti vieną iš galimų analizės būdų. Laikomasi kognityvinei lingvistikai artimo požiūrio į kalbą, todėl sveikatos diskurso fragmentą siekiama aprašyti pasitelkus metaforinio modelio teoriją. Remiantis iš 1980–1989 m. dienraščio „Komjaunimo tiesa“ ir 1990–2001 m. dienraščio „Lietuvos rytas“ surinktais pavyzdžiais lyginama, kaip per daugiau nei 20 metų Lietuvos viešajame disкурse buvo realizuojamas metaforinis KARO modelis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: sveikatos diskursas, kalbos pasaulėvaizdis, metaforinis modelis.

Abstract

The research presented in this article discusses the specificity of health discourse, which has not been described yet in Lithuanian linguistics: it is strived to substantiate the title of the discourse under analysis and present one of the possible ways of analysis. The approach to language that is close to cognitive linguistics is taken into consideration, thus it is strived to describe the fragment of health discourse with reference to the theory of metaphorical model. On the basis of the examples drawn from daily newspaper “Komjaunimo tiesa” of

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslo projektą Nr. VAT-12022 „Konceptualiosios metaforos viešajame disкурse“.

1980–1989 years and daily newspaper “Lietuvos rytas” of 1990–2001 years it is compared how during more than 20 years, metaphorical WAR model has been realized in Lithuanian public discourse.

KEY WORDS: health discourse, language world view, metaphorical model.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v0i16.1021>

Diskursas – ne tik tekstas, bet ir socialinis kontekstas, kuris apibūdina komunikacijos proceso dalyvius, nuo foninių žinių priklausanti kalbos kūrimą ir suvokimą (Чудинов 2001, 104). Diskursas koreliuoja su kalbos pasaulėvaizdžiu, nes tekstuose fiksuojama konkrečiai kultūrai būdinga pasaulio samprata, todėl viešajame diskurse gali atsiskleisti esmingesni pasaulio suvokimo pokyčiai, kurie kasdienes aktualijas aprašančiuose tekstuose neišvengiami, o į grožinę literatūrą ir liaudies žodinę kūrybą greičiausiai gali ateiti vėliau. Pabrėžiamas diskurso ideologinis aspektas (Vaskelienė 2007, 34), todėl tikėtina, kad lyginant skirtingiems laikotarpiams priklausančius tekstus galima atskleisti kalbos priemonėmis koduojamus pasaulio suvokimo panašumus ir skirtumus, įvertinti pokyčius. Lietuvos viešuoju diskursu vadinami viešojoje erdvėje funkcionuojantys ir visiems Lietuvos gyventojams prieinami tekstai, jų foną sudarantis socialinis kontekstas. Aprašius konkretų viešojo diskurso tipą galima apibūdinti kalbos pasaulėvaizdžio – konkrečioje kalboje užfiksuoto pasaulio vaizdo, kuris yra tikrovės interpretacija, o ne veidrodinis jos atspindys – fragmentą. Kalbos pasaulėvaizdis dažnai apibūdinamas kaip naivusis todėl, kad jis skiriasi nuo mokslinio pasaulėvaizdžio. „Mokslinis pasaulėvaizdis yra mokslinių žinių apie pasaulį visuma, sukaupta tam tikrų mokslų tam tikru visuomenės raidos etapu“ (Корнилов 1999, 10), o kalbos pasaulėvaizdis apima tas žinias apie tikrovę, kurios apibendrinamos stebint tikrovę ir perimant paprasčiausią jutiminę ir kultūrinę patirtį. Lietuvių kalbotyroje viešojo diskurso tyrimai nėra gausūs. Daugiausia dėmesio sulaukia tekstai, kuriuose rašoma politikos ir ekonomikos klausimais (Arcimavičienė 2010a; Arcimavičienė 2010b; Arcimavičienė 2011, 95–100; Juzelėnienė, Baranauskienė 2011, 101–105; Linkevičiūtė 2011; Rudaitienė 2011; Šeškauskienė, Urbonaitė 2007; Коницкая, Запольский 2011, 243–253; dar žr. Girčienė 2011, 2–9). Šios temos yra aktualios todėl, kad politikos ir ekonomikos srityse vyksta daug pokyčių, kurie daro įtaką kasdieniam kiekvieno žmogaus gyvenimui. Politiniame ir ekonominiame gyvenime daugiau ar mažiau gali dalyvauti visi pilnamečiai valstybės piliečiai: vyksta vietinės arba visos ša-

lies valdžios rinkimai, kandidatai siekia rinkėjams suteikti kuo daugiau informacijos apie save, viešajame diskurse aptariami rezonansiniai politikos ir ekonomikos sričių įvykiai.

Šio straipsnio o b j e k t a s – iš Lietuvos viešuoju diskursu vadinamų tekstų išrinkti metaforinį KARO modelį realizuojantys pavyzdžiai. Pristatomo t y r i m o t i k s l a s – palyginti, kaip Lietuvos viešajame diskurse realizuojamas metaforinis KARO modelis. Darbo tikslui įgyvendinti keliami šie u ž d a v i n i a i : nusakyti pagrindinius sveikatos diskurso požymius; iš 1980–1989 m. dienraščio „Komjaunimo tiesa“ ir 1990–2001 m. dienraščio „Lietuvos rytas“ numerių² išrinkti metaforinio KARO modelio realizacijos pavyzdžius; atskleisti, kaip Lietuvos viešojo diskurso tekstuose detalizuojami tam tikri kalbamojo metaforinio modelio aspektai; apibūdinti dėl ekstralingvistinių veiksnių atsiradusius metaforinių modelių realizacijos skirtumus. Tyrimo išvados pagrįstos 217 pavyzdžių analize. Renkant pavyzdžius dėmesys buvo sutelktas tik į straipsnius, kuriuose rašoma apie sveikatos išsaugojimą, ligas, gydymosi procesą, medicinos įstaigas, gydytojus, todėl galima teigti, kad šis tyrimas yra naujas ir aktualus, nes tokio pobūdžio diskursas lietuvių kalbotyroje apskritai netirtas: neapibrėžta šio diskurso tipo samprata, nenusakyta specifika. Tik iš dalies su sveikata ir medicina galima sieti tuos darbus, kuriuose sveikatos sritis pasirenkama kaip atskaitos taškas kitų sričių reiškiniams aprašyti (Šeškauskienė, Urbonaitė 2007, 68–73). Darbe taikyti *konceptualiosios analizės, interpretacijos, aprašomasis ir skaičiavimo m e t o d a i*.

Būtina pagrįsti kalbamojo diskurso tipo pavadinimą ir apibrėžti, kokio pobūdžio tekstai jam priskiriami. Gausiuose slavų kalbininkų darbuose nuosekliai vartojamas medicinos diskurso terminas (Голев, Шпильная 2012, 128–137; Зубкова 2005, 38–47, Зубкова 2007, 26–29; Жура 2008, 13–23; Мишланова 2002, 2009; Рудова 2008, 110–115; Соломенникова 2012, 27–32; Таценко, Москаленко, Переломова, Кондратюк 2012, 5–8). Minėtuose straipsniuose rašoma ne tik apie ligų pobūdį, gydymą, bet ir apie gydytojo ir paciento bendravimą. *Lietuvių kalbos žodyne medicina vadinamas ligų gydymo ir sveikatos saugojimo mokslas LKŽe*. Kadangi sveikata (*organizmo būklė, kai normaliai veikia visi organai; bendra organizmo būklė LKŽe*) yra natūrali būklė, kurią kartais gali tekti palaiky-

² Straipsnio tekste laikotarpis iki 1990 m. bus vadinamas pirmuoju, o nuo 1990 iki 2001 m. – antruoju.

ti, o medicina – žmogaus protinės veiklos rezultatas, pagrįsta teigti, kad diskursas turėtų būti vadinamas ne medicinos, bet sveikatos diskursu. Sveikatos diskursas turėtų apimti ne tik tuos tekstus, kuriuose kalbama apie gydymą, gydytojų ir pacientų bendravimą (tai jau medicinos sritis), bet ir tuos, kuriuose pasakojama apie sveiką gyvenimo būdą, t. y. būklę be ligos, vadinasi, ir be medicinos. Visuose sveikatos diskurso tekstuose svarbiausia yra kalbėti apie žmogaus sveikatą: kaip ja reikia rūpintis ir kaip sveikata rūpinamasi, kokie pavojai tyko sveikatos ir kaip tų pavojų išvengti, ką reikia daryti, jei susergama, kaip iš tiesų elgiasi susirgę žmonės, ką jie išgyvena. Rašančiuosius apie sveikatą ir tikslinę tokių tekstų auditoriją sąlygiškai galima skirti į dvi grupes – specialistus ir nespecialistus. Žmonės, turintys medicininį išsilavinimą, gali kurti ir suprasti mokslinius tekstus, kuriuose gausu medicinos terminų, o patys tekstai orientuoti į išsilavinusį skaitytoją, kuris ieško tikslios informacijos. Ši sveikatos diskurso dalis realizuojama specializuotoje profesinėje literatūroje, todėl ir negalėtų būti vadinama viešuoju diskursu. Nespecialistams skirtus tekstus galima vadinti mokslo populiarinimo tekstais. Tokiuose straipsniuose, knygoose taip pat pateikiama informacija apie sveiką gyvenimo būdą, ligas, gydymą, tačiau ji yra supaprastinta, labiau siekiama paveikti skaitytojų protą ir emocijas. Apie sveikatą rašo didžiausi šalies dienraščiai, interneto svetainės (gausu ir vien tik sveikatos temoms skirtų interneto puslapių), leidžiama šviečiamojo pobūdžio literatūra³. Sveikatos diskurso tekstuose galima išvelgti du svarbiausius tikslus: informuoti ir įtikinti. Pateikiama informacija apie sveiką gyvenimo būdą, ligas, gydymo procesą, gydytojų darbą, siekiama paskatinti skaitytojus atitinkamai elgtis arba nesielti, apibūdinamos galimos elgesio pasekmės. Teksto autorius nėra tiesiogiai suinteresuotas, ar jam pavyko įtikinti skaitytojus elgtis būtent taip, kaip jis patarė, o ne kitaip, nes jo paties gyvenimui potencialių skaitytojų gyvenimo būdas įtakos neturi (plg. rinkimų agitacijos tekstus, kuriuos rašiusiam žmogui svarbu, kad pavyktų skaitytojų nuostatas paveikti taip, kaip naudinga jam). Viešojo diskurso tekstuose aprašoma ta pati tikrovė, tačiau tekstuose atskleidžiamas pasaulio vaizdas yra nulemtas konkretaus diskurso pobūdžio: temos, į kurias sutelkiamas dėmesys, iš dalies lemia tai, kokie raiškos būdai bus pa-

³ Toks skirstymas koreliuoja su santykiu tarp naiviojo ir mokslinio kalbos pasaulėvaizdžių, nors negalima teigti, kad nespecialistams skirtuose tekstuose pateikiama visiškai primityvi ir tikrovės neatitinkanti informacija.

sirinkti. Rašant apie sveikatą nebus išsiversta be medicininio išsilavinimo neturinčiam kalbos vartotojui suprantamų terminų, be to, atitinkamomis kalbinėmis priemonėmis reikia išreikšti daugiausia šio viešojo diskurso tipo dėmesio sulaukiantį skirtumą tarp sveikos ir nesveikos organizmo būklės.

Straipsnyje remiamasi kognityviniu požiūriu į kalbą. Tikėtina, kad diskurso tipai gali būti siejami su atitinkamais metaforiniais modeliais. Sveikatos diskurso specifiką siekiama aprašyti pasitelkiant metaforinio KARO modelio analizę. Metaforinis modelis – kalbos vartotojų sąmonėje egzistuojanti ir / arba susidaranti ryšio tarp konkrečių ir abstrakčių konceptų sferų schema, kurią parodo formulė $X \text{ yra } Y$, pavyzdžiui: GYDYMO PROCESAS yra KARAS. GYDYMO PROCESAS šiuo atveju yra tikslo sfera, nes apie ją kalbama, o KARAS yra ištakų sfera. Santykis tarp formulės komponentų suprantamas ne kaip sutapatinimas, bet kaip panašumas⁴. Ištakų sfera yra tikslo sferos modeliavimo pagrindas. Taip modeliuojant tikslo sferos struktūra išsaugo ne tik ištakų sferos struktūrą, bet ir jos emocinį potencialą (Чудинов 2003). Žmonės tikslo sferą ne tik suvokia kaip ištakų sferą, priskiria jai tokias pačias charakteristikas, bet ir vertindami tikslo sferą linkę elgtis taip, lyg vertintų ištakų sferą. Jeigu apie gydymą kalbama kaip apie karą, vadinasi, vartojami tie patys žodžiai, kurių reikėtų norint apibūdinti karo priežastis, kovos eigą ir baigtį. Kadangi karas visada yra vertinamas neigiamai, gydymą kaip karą suvokiantis žmogus ligą taip pat vertins neigiamai. Jeigu kitas abstraktus fenomenas, pavyzdžiui, politika, suvokiamas kaip mechanizmas (tai iliustruoja teiginiai *pakeitė šalies kursą, įvykių grandinė, reforma nustojo buksuoti*), skirsis ir vertinimo kryptys. Mechanizmai yra tam tikros garantijos, stabilumo ženklai, jie vertinami teigiamai, vadinasi, taip suvokiantis politinę veiklą žmogus ją taip pat vertina teigiamai. Kuo didesniu pavyzdžių skaičiumi remiamasi, tau daugiau galimybių išsamiau atskleisti tas ištakų sferos koncepto detales, kurios perkeliamos į tikslo sferą.

Su metaforiniu modeliu siejami tipiški scenarijai, apimantys ištakų sferai būdingas situacijas. Situacijas Anatolijus Čiudinovas vadina freimais. Freimai yra atskiri kalbos pasaulėvaizdžio fragmentai, apimantys tas žinias, kurios stereotipiškai (paprastai) siejamos su metaforiniame modelyje api-

⁴ Metaforinio modelio samprata koreliuoja su konceptualiosios metaforos apibrėžimu (plg. Lakoff, Johnson 1998; KCKT 1996, 55).

būdinama situacija. Freimų visuma (būdingiausios situacijos, išdėstytos joms įprasta seka) sudaro vienam metaforiniam modeliui būdingą tipinį scenarijų. Straipsnio autorė siūlo terminą *freimas* keisti anksčiau į lietuvių kalbą atėjusiu žodžiu *tema*. Daugiau informacijos suteikia konkrečių freimo, t. y. temos, aspektų – slotų aprašymas. Pagal analogiją su žodžiu *tema* slotus būtų galima vadinti *potemėmis*. Kaip pavyzdį A. Čiudinovas pateikia metaforinį KARO modelį. Be kitų, į KARO modeliui būdingą scenarijų įeina tema *Ginklai*. Jeigu tik yra įvairių metaforinio modelio realizacijos pavyzdžių, galima kalbėti apie potemes, nes ginklai gali būti šaltieji, šaunamieji. Charakterizuojant potemę vartojamas koncepto terminas, o konceptai pavadinami kasdienės kalbos žodžiais (Чудинов 2001, 21). Metaforiniai modeliai pirmiausia yra paremti jutimine žmonių patirtimi, siejami su paprasčiausiomis žmogaus kūno ypatybėmis, judesiais, kurie kalbėtojui yra tokie aiškūs ir suprantami, kad egzistuojančius dėsningumus įmanoma perkelti ir į kitas sritis, kurios yra abstrakčios ir sunkiau apibūdinamos. Be to, egzistuoja nacionalinė mąstymo specifika, vadinasi, gali būti ir nuo kultūrinės patirties priklausančių konkrečiai tautai būdingų metaforinių modelių skirtumų. Kalba semantinėje sistemoje tik atskleidžia tuos skirtumus, kurie komunikaciniu atžvilgiu tautai yra relevantiški (Стернин 1998, 30). Aprašius konkrečiai kalbai ir kultūrai būdingų metaforinių modelių įvairovę būtų įmanoma iš dalies aprašyti ir ta kalba kalbančių žmonių mentalitetą. Tai, kurie metaforiniai modeliai yra produktyvesni vienu ar kitu laikotarpiu, turėtų priklausyti nuo ekstralingvistinių aplinkybių: tą, kas žmonėms yra aktualu, apie ką daug kalbama, linkstama pasitelkti modeliuojant tikrovę. Be to, subordinaciniai ryšiai tarp tipinio scenarijaus, temų ir potemių gali būti pasitelkiami kaip *tertium comparationis* siekiant įvertinti skirtingoms kalboms arba skirtingiems laikotarpiams būdingo pasaulio suvokimo panašumus ir skirtumus.

Metaforinis modelis tekste pasitelkiamas ne tik todėl, kad jis yra būdas informacijai apie pojūčiais nesuvokiamus abstrakčius fenomenus perteikti, bet ir siekiant konkretaus diskurso tekstams būdingų tikslų – informuoti, įtikinti etc. Atitinkami metaforiniai modeliai siejami su konkrečių idėjų raiška. Pavyzdžiui, racionalumo idėją iškeliantys metaforiniai modeliai (STATINIO, MECHANIZMO, TRANSPORTO, OBJEKTO) dėmesį sutelkia į tai, kas yra tvarkinga ir prognozuojama. Į konfliktiškumą, priešpriešos raišką orientuoti KARO, ŽAIDIMO, SPORTO metaforiniai modeliai.

Abstrakčių fenomenų natūralumą, organiškumą atskleidžia ORGANIZMO, AUGALO, SVEIKATOS metaforos, o su tuo, kas yra įsivaizduojama, netikra, siejami RELIGIJOS, MITOLOGIJOS, TEATRO, ANTGAMTINIŲ BŪTYBIŲ metaforiniai modeliai (Баранов, Михайлова, Шипова 2006, 63). Tikėtina, kad apibrėžtas metaforinių modelių inventorių gali dominuoti vienuose ar kituose tekstuose.

Karas žodyne apibūdinamas kaip *ginkluotas susidūrimas tarp valstybių ar didelių visuomenės grupių LKŽe*. Istorikas Darius Baronas rašo, kad karas yra „organizuota veikla, kuria tam tikrais veiksmais siekiama atimti kitam žmogui tai, kas jam brangiausia – gyvybę“ (Baronas 2000, 4).

Metaforinį KARO modelį vieni kalbininkai apibūdina kaip reikšmingą visais laikotarpiais (Чудинов 2001, 53), kiti teigia, kad toks suvokimo būdas unikalūs, būdingas nedaugeliui kalbų (Marcinkevičienė 1995, 121). Aišku, kad dažniau šis modelis tikrovei suvokti turėtų būti taikomas tada, kai šalyje kyla neramumai, vyksta kova su vidaus ir išorės priešais. Kai kurios visuomenės karo nėra išgyvenusios (Baronas 2000, 4), todėl tikėtina, kad metaforinį KARO modelį joms priklausantys žmonės pasauliui suvokti taikys rečiau (su tokiu pasaulio suvokimo būdu galima susipažinti, pavyzdžiui, skaitant mokslinę literatūrą) arba visai netaikys. Pasak Rūtos Marcinkevičienės, „lietuvių kalbos karo metafora yra dvejopa: senoji tradicinė, apimanti žmonių tarpusavio santykius, akademinį gyvenimą, sportą, teismus ir kai kurias kitas gyvenimo sritis, pvz.: ginti disertaciją, teisiamaįj; laimėti varžybas <...>, ir naujoji sovietinė, atėjusi per politinius ir ideologinius tekstus, o iš jų pasklidusi publicistikoje ir kasdienėje šnekamojoje kalboje: liaudies, klasinis, marksizmo priešas; darbininkų ir valstiečių kovos už taiką avangardas <...>. Ši metafora <...> atspindėjo vieną esmingiausių totalitarizmo idėjų, kad pasaulis yra radikaliai pasidalijęs į dvi priešiškas ir nesutaikomas stovyklas“ (Marcinkevičienė 1995, 121). KARO modelis ir toliau taikomas kalbant apie politines realijas, nors vyraujanti ideologija ir pačios politinės realijos keičiasi (Чудинов 2001, 53–54). Karas pirmiausia yra konfliktas (Baronas 2000, 4). Vadinas, jeigu suvokiant abstraktų fenomeną taikomas metaforinis KARO modelis, to abstraktaus fenomeno esmę sudaro dviejų ar daugiau subjektų susidūrimas, po kurio paprastai lieka vienas laimėtojas. Kita konflikto šalis arba žūsta, arba labai nukenčia. Karas yra žmonių bendravimo forma, sukianti jiems fizinį ir / ar dvasinį skausmą. Nemaalonus ne tik pats karo rezultatas, bet ir jo

eiga. Taip suvokiamas abstraktus fenomenas sukelia nemalonius išgyvenimus dar jo esmės nepatyrusiam žmogui, kuris iš savo kultūrinės patirties, išsilavinimo žino, kas yra karas, kaip karo metu elgiamasi ir kokie gali būti kariaujančių šalių tikslai.

Renkant sveikatos diskurso pavyzdžius iš 1980–1989 m. dienraščio „Komjaunimo tiesa“ ir 1990–2001 m. dienraščio „Lietuvos rytas“ numerių pastebėta, kad dažnai pasitelkti metaforinį KARO modelį linkstama ir kalbant apie žmogaus sveikatos būklę. Tokio dėsningumo priežastys įvairios. 1980–1989 m. viešojo diskurso tekstai turėjo paklusti totalitarizmo idėjoms ir atskleisti bendrąją kovos atmosferą. Antrasis laikotarpis, t. y. paskutinis XX a. dešimtmetis, išsiskiria kaip esminių pokyčių laikas: 1990 m. Lietuva paskelbia atkurianti nepriklausomą valstybę, šalyje pradeda rasti politinės partijos, todėl kovos idėja ir toliau išlieka svarbi. Analizuoti pasirinkti vienodos trukmės – 10 metų – laikotarpiai. Sveikatos temoms viešajame diskurse ne visada skirta vienodai dėmesio. Devintojo dešimtmečio pradžioje publikuotas vos vienas kitas straipsnis, kurį galima laikyti sveikatos diskurso dalimi: rašyta apie gydytojų darbą (L. Dolgobrodova „Greitosios šiokiadieniai“ KT 1980-01-09, T. Tubinienė „Žmogus, kurio visi laukia“ KT 1984-11-27, D. Martišiūtė „Žmogaus gerumo vėliava“ KT 1981-03-27), skirta dėmesio ligų prevencijai ir siekta propaguoti sveiką gyvenimo būdą („Už sveiką žmogų“ KT 1981-02-04, G. Petkūnienė „Trumparegystė“ KT 1982-04-10, St. Jurgutis „Pagalba blaivybei“ KT 1980-09-25, P. Čygaitė „Tegu liga aplenkia namus“ KT 1984-09-22, A. Smailys „Tiesiog proporcingai surūkytų cigarečių kiekiui“ KT 1981-09-10). Laikotarpio viduryje pagausėja straipsnių, kuriuose rašoma apie alkoholizmą ir narkomaniją (A. Vingras „Priešas Nr. 1“ KT 1986-12-31, J. Loiba „Diagnozė – narkomanija“ KT 1986-07-09, „Pražūtingas apsvaigimas“ KT 1989-01-17, J. Pekarskis „Vaikščiojimas pakeltais tiltais“ KT 1987-06-26). Taip buvo reaguojama į visoje buvusioje TSRS paskelbtą kovą su girtavimu. Baigiantis XX a. devintajam dešimtmečiui viešajame diskurse ėmė rasti naujų temų, kurios dešimtajame dešimtmetyje buvo intensyviai plėtojamos: daug rašoma apie AIDS (J. Čekatauskaitė „Pasaulis vienijasi prieš AIDS“ LR 1992-08-08, J. Laužikaitė „AIDS – socialinis testas visuomenei: elgesys su infekcijos nešiotojais parodo tikrąją jos vertę“ LR 1994-11-30), pasakojama, ką išgyvena vėžiu sergantys žmonės (R. Aleknienė „Mano gyvenimo metai: nusprendžiau nebijoti vėžio ir mir-

ti stovėdama“ LR 1997-12-27, J. Kurtinaitis „Vėžio diagnozavimą lemia medikų ir ligonių pastangos“ LR 1998-10-10), imama rašyti apie labai sunkiomis ligomis sergančius vaikus (A. Treščina „Liga, dėl kurios vaikai gali nesulaukti pilnametystės“ LR 1995-06-06). Pirmajam laikotarpiui priklausiančiuose tekstuose ši tema buvo apskritai nutylima. Antrasis laikotarpis dar išsiskiria ir tuo, kad viešajame sveikatos diskurse buvo reaguojama į rezonansinius įvykius (M. Deksnys, D. Jonušienė, L. Valonytė „Statomos užkardos kempinligei“ LR 2001-02-09).

Nors lyginami laikotarpiai ir skiriasi straipsnių apie sveikatą ir ligas skaičiumi (nuo 1991 m. tokių tekstų ima daugėti), metaforinio KARO modelio produktyvumas panašus: iš pirmojo laikotarpio tekstų išrinkti 99 modelio realizavimo pavyzdžiai, iš antrojo – 118.

Aprašant metaforinio KARO modelio realizaciją viešajame sveikatos diskurse tik iš dalies remiamasi A. Čiudinovo pateiktu aprašymu, kuriam atskleidžiama, kaip kalbamasis modelis gali būti detalizuotas politikos diskurse (Чудинов 2001, 53–58). Išanalizavęs iš Rusijos politinį gyvenimą aprašančių tekstų surinktus pavyzdžius, mokslininkas padarė išvadą, kad žmonių sąmonė vis dar tebėra militarizuota: nors tikrų karo veiksmų tuo metu šalyje nėra, kalbama apie vykstančius įvairaus pobūdžio karus (pavyzdžiui, propagandinį), egzistuoja kovotojų armijos, kuriose esama ir eilinių, ir generolų. Kariai turi ginklų, jie puola, kovoja, yra sužeidžiami, miršta arba pasveiksta. Taip sukuriama visų karo su visais atmosfera, kuri atitinkamai veikia žmonių sąmonę. Politikos diskursas turi atskleisti šiai visuomeninio gyvenimo sferai būdingą įtampą, kai nuo žodžių karo gali būti pereita prie tikrų karinių veiksmų. Sveikatos diskurso temos yra nevienodos. Kai kalbama apie sunkias ligas, kurios gali baigtis žmogaus mirtimi, taip svarbu išreikšti konflikto tarp ligos ir žmogaus, gydymo proceso keliamą įtampą. Lengvesnės ligos, sveiko gyvenimo būdo tema su konfliktiškumu susijusios mažiau – svarbiau yra informuoti skaitytoją apie pasirinkimo galimybes ir netiesiogiai nurodyti, kas jo laukia, jeigu rekomendacijų nebus laikomasi.

Abiem lyginamiems laikotarpiams priklausiančiuose tekstuose išsamiausiai atskleidžiamos Karo veiksmų ir ginklų ir Karo pradžios ir jo rezultatų temos. Vadinasi, šiame lygmenyje fiksuojama analogija tarp abiejų laikotarpių. Skirtumų esama atskleidžiant atskiras potemes. Tik 1980–1989 m. laikotarpiui priklausiančiuose pavyzdžiuose pateikta užuo-

minų į karinių pajėgų struktūrą, pvz.: *Interferonas tarsi pasienio užkardos būrys pirmasis priima priešininko smūgį* R. Belovas „Kuo gydysimės rytoj“ KT 1986-02-11; *Tarp nuteistųjų yra medicinos darbuotojų, nors, atrodytu, būtent jie turėtų būti pirmosiose kovotojų su narkomanija gretose* „Pražūtingas apsvaigimas“ KT 1987-01-17. Galima daryti prielaidą, kad su liga kovoja didelis ir tvarkingai išrikiuotas būrys, o grupė karių yra sutelkta pasienio užkardoje. Vis dėlto apskritai ši tema lyginamų laikotarpių tekstuose nedetalizuojama.

1. Karo veiksmai ir ginklai

1.1. Karo veiksmai

Šią potemę lyginamų laikotarpių tekstuose atskleidžia ne tie patys konceptai. Bendra yra tai, kad daugiausia pavyzdžių, kuriuose karo veiksmai apibūdinami bendriausios reikšmės žodžiu *kovoti*. Šis veiksmažodis gali būti vartojamas su keliais prielinksniais, taip atskleidžiamas kovos pobūdis. Jeigu šalia veiksmažodžio prielinksnis *su*, vadinasi, apibūdinama situacija, kai kariaujama su priešininku, kuris nesantaiką pradėjo pirmasis, be to, taip norima pabrėžti, į ką nukreiptas pats veiksmas (Šukys 1978, 99). Remiantis kalbininkų rekomendacijomis, prielinksnio *prieš* su veiksmažodžiu *kovoti* geriau nevartoti (Šukys 1978, 91).

Nagrinėjamų laikotarpių tekstuose dominuoja veiksmažodžio *kovoti* ir prielinksnio *su* junginiai. Vadinasi, realizuojant metaforinį KARO modelį svarbiausia atskleisti konfrontacijos tarp žmogaus (žmonių grupės) ir ligos, negalavimo motyvą. Veiksmai objektai 1980–1989 ir 1990–2001 m. straipsniuose sutampa tik iš dalies. Abiejų laikotarpių tekstuose ne vienas pavyzdys, kuriame nurodyta, kad kovojama apskritai su liga, plg.: *Bet virpančiomis rankomis nepakovosi su liga, mirtimi...* I. Žiemytė „... Ir gerąją savo gydytoją“ KT 1982-06-19; *Po gripo ilgam sumažėja organizmo atsparumas: jis nepajėgia kovoti su jokiais ligomis* V. Kramarauskienė „Saugokimės peršalimo ligų“ KT 1983-01-06 ir *Jauni žmonės, likimo pasmerkti kovoti su liga* <...> N. Augustinienė „Ar Lietuva laikosi diabetikus ginančios Sent Vinsento deklaracijos?“ LR 1995-02-28; *Tačiau Vakaruose jau žinoma, kad organizmui reikėtų leisti pačiam kovoti su liga* L. Lileikienė „Po pirmųjų peršalimo požymių nebūtina iškart griebtis antibiotikų“ LR

1996–10–05. Nesutampa kaip kovos objektai aprašomos konkrečios ligos. 1980–1989 m. „Komjaunimo tiesos“ tekstuose minima, kad kovojama su tuberkulioze, „mokykline“ trumparegyste, alkoholizmu, reumatu, smegenų pabrinkimu ir suspaudimu, narkomanija, toksikomanija, AIDS, alergija, psichine liga. 1991–2001 m. buvo svarbu rašyti, kad kovojama su alkoholizmu, infekcija, širdies ir kraujagyslių ligomis, AIDS, sifiliu, stresu, narkomanija, mūsų amžiaus ligomis⁵, minimas karas su vėžiu. Tarp tų ligų, kurių nebuvo svarbu aprašyti pirmojo laikotarpio tekstuose, beveik nėra tokių, kuriomis žmonės pradėjo sirgti būtent tik XX a. pabaigoje. Dalis temų 1980–1989 m. periodikoje, matyt, paprasčiausiai buvo nutylimos. Minėtina, kad šio laikotarpio tekstų autoriai rašo, jog turėtų būti kovojama ne tik su ligomis, bet ir su ligas galinčiu paskatinti blogu žmogaus elgesiu, pvz.: *Iš to aišku, kaip svarbu kovoti su pradedančių paauglių, ypač mergaičių, blogais įpročiais* A. Smailys „Tiesiog proporcingai surūkytų cigarečių kiekiui“ KT 1981–09–15; *Todėl visų mūsų pareiga visomis išgalėmis kovoti su girtuokliavimo papročiais* A. Vingras „Priešas Nr. 1“ KT 1986–12–31. Aprašomos problemos (rūkymas, girtavimas) neišnyko ir vėliau, tekstuose kovos su jomis galimybė neminama. Išskirtinis pirmojo laikotarpio požymis – tie kovos objektai, kurie ne tokie konkretūs, labiau susiję su sveiku gyvenimo būdu. Buvo numatoma galimybė kovoti už sveiką aplinką, sveiką gyvenimo būdą, sveiką žmogų, sveiką Lietuvos pilietį, sveiką, dorą jaunuolį, plg.: *Ir už sveiką, dorą jaunuolį turi kovoti ne tik medikai* „Už sveiką žmogų“ KT 1981–02–04; *Manau, svarbią reikšmę kovojant už būsimųjų kartų sveikatingumą turi genetikos kabinetas* A. Urbelionis „Kad neišsektų sveikatos šaltiniai“ KT 1986–03–11; <...> *ragindami įsitraukti į aktyvią kovą už sveiką gyvenimo būdą* „Iš jaunumės gyvenime sveikai“ KT 1987–12–24. Po 1990 m. šiam klausimui dėmesio nebeskiriam.

Jonas Šukys yra nurodęs, kad „daiktavardis *kova*, lygiai kaip veiksmažodis *kovoti*, gali būti vartojami pasirinktinai su prielinksnių *dėl* arba *už* konstrukcijomis, nors esama šio tokio skirtumo. <...> Prielinksnis *dėl* turėtų būti pasirenkamas, kai objektas, dėl kurio kovojama, yra prarastas, reikia jį atgauti. Prielinksnis *už* tinka, kai kalbama apie objektą, kurį reikia apginti ir išsaugoti. Jei sakoma *Kova dėl taikos*, pabrėžiama priežastis, o sakant *Kova už taiką* – nuolatinis objektas“ (Šukys 1978, 34). Tekstuose

⁵ Orientuojamasi į išsilavinusį skaitytoją.

tokio santykio kartais nesilaikoma. Pavyzdžiui, 1980–1989 m. „Komjaunimo tiesos“ straipsniuose rasta pavyzdžių, kuriuose minima, kad kovojama dėl sveikatos ir dėl gyvybės. Vadinasi, šios dvi vertybės suvokiamos kaip tokios, kurias reikia atgauti. Susigrąžinti sveikatą bent jau teoriškai įmanoma, tačiau gyvybės praradimas yra baigtinis veiksmas, susigrąžinti jį nebeįmanoma, todėl prielinksnio *dėl* pasirinkimas gali būti suvokiamas kaip siekis dramatinizuoti situaciją, pvz.: *Gydytojai ilgai ir pasiaukojančiai kovojo dėl šios dvidešimt dvejų metų moters gyvybės, atsidūrusios pavojuje* J. Loiba „Diagnozė – narkomanija“ KT 1986-07-09. Daugiau yra objektų, kurie, remiantis prielinksnio *už* pasirinkimu, suvokiami kaip tebesantys aprašomoje tikrovėje, bet reikalaujantys rūpinimosi. Tokia yra gyvybė: *Pusantros valandos kovojama už lignonio gyvybę* L. Dolgoborodova „Greitosios šiokiadieniai“ KT 1980-01-25; *Bet procentai tik popieriams, o čia dirbantiesiems – nuolatinė kova už žmogaus gyvybę* I. Šalkauskienė „Atmintis“ KT 1981-04-22. Būtinybė kovoti už gyvybę atskleidžiama ir 1990–2001 m. „Lietuvos ryto“ tekstuose, plg.: A. Treščina „Dėl neišnešiotų kūdikių gyvybės medikai kovoja tik pasitarę su tėvais“ LR 1996-03-11; *Už mažiekiškių pražiūrėto R. Valatkos gyvybę kovojo Šiaulių, Vilniaus ir Kauno medikai* L. Lileikienė „Kūdikio negalavimų medikai nepastebėjo 18 valandų“ LR 1996-08-06.

Galima teigti, kad įvairiau, vadinasi, ir detaliau potėmės turinys atskleidžiamas antrojo laikotarpio straipsniuose. Iš 1980–1989 m. tekstų išrinktuose pavyzdžiuose minimi atskiri veiksmai, galintys nulemti karinio konflikto eigą. Liga apibūdinama kaip stiprus priešininkas, kontaktas su ja gali būti lemtingas: *Tai buvo pirmasis susidūrimas su liga, kai mano rankose atsidūrė brangiausio, artimiausio žmogaus gyvybė* V. Lukšytė „Dovanojanti viltį“ KT 1984-06-02. Liga pirmoji imasi aktyvių veiksmų, nulemiančių aiškią kovos strategiją: *Po pirmosios reumato atakos 10–15 proc. žmonių išsivysto širdies ydos* P. Čygaitė „Tegu liga aplenkia namus“ KT 1984-09-22; *Čia virusas greit „persitvarko“: savo baltymus priderina prie ląstelės apvalkalų baltymų, užsimaskuoja* J. Lelys „Būti ar nebūti“ KT 1989-02-18. Žmogus nėra bejėgis, gali imtis atsakomųjų veiksmų, nors ne visada tai suspėja padaryti: *O už lovos galo jau brazda mirtis. Ir gyvybės skydo nebėra* „Vienetas už gydymą“ KT 1986-04-26.

1990–2001 m. laikotarpio tekstuose atskleidžiant metaforinio KARO modelio potėmę *Karo veiksmai* apibūdinamos situacijos iki žmogaus kon-

takto su liga. Įtampą turėtų skatinti kuriami vaizdai, kad sveikatos bėdos žmogaus laukia visur, net ir ten, kur nesitikima, pvz.: A. Treščina „Medikai nutyli tiesą apie ligoninėse tykančias infekcijas“ LR 2000-06-10; D. Jonušienė „Kojų ligos mikrobai tyko ir baseinuose, ir svetimose šlepetėse“ LR 2001-05-12. Žinant apie būsimą ligos grėsmę įmanoma daryti tai, kas galima pavojų sumažintų. Veiksmai gali būti ir vienkartinė akcija, ir nuolatinis darbas, plg.: M. Deksnys, D. Jonušienė, L. Valonytė „Statomos užkardos kempinligei“ LR 2001-02-09; *Skiepai – inaktyvuotas ligos sukėlėjas, negalintis sukelti ligos, bet sugebantis mobilizuoti žmogaus imuninę sistemą ilgam pagaminti daug specifinių antikūnų* A. Treščina „Erkių perduodamų infekcinių ligų išsigando ir Vyriausybės nariai“ LR 1998-07-25. Taip veiktamas žmogus rengiasi karui, bet su pačia liga dar nėra susidūręs. Tekstuose numatoma tokia galimybė, kai subjektas, siekdamas potencialų priešininką susilpninti, pirmasis puola: *Šiai ligai reikia suduoti išankstinį smūgį* J. Čekauskaitė „Pasaulis vienijasi kovai prieš AIDS“ LR 1992-08-08.

Daug dažniau aktyvesnė yra liga: ji pirmoji pradeda konfrontaciją su subjektu ir taip paskatina intensyvius karo veiksmus. Puolimas gali būti dvejopas: arba iškart ir staiga, arba sudarius iliuziją, kad jokių pavojų nėra, plg.: *Hepatitis C virusas yra klaidingas – iš pradžių jis sugyvena su organizmo imunine sistema, ji nelabai puola virusą, o šis nelabai kenkia* A. Treščina „Hepatitis C galima užsikrėsti net ir valantis dantis“ LR 1998-10-28; *Krūtis vėžys mane užpuolė staiga* R. Aleknienė „Mano gyvenimo metai: nusprendžiau nebijoti vėžio ir mirti stovėdama“ LR 1997-12-27.

Antrojo laikotarpio tekstuose dėmesio skiriama ir karo dalyvių skaičiui apibūdinti. Žmogaus santykis su liga gali būti nusakomas kaip dviejų priešininkų susitikimas, kuriame daugiau niekas nedalyvauja, plg.: *Ir vėl teko vienai stoti kaktomušon su liga* L. Lileikienė „Žvilgsnis į Prezidento akį suvirpino gydytojos širdį“ LR 2001-06-16. A. Bailey „Vašingtone tęsiasi lietuvių dvikova su baisiąja liga“ LR 1993-09-28. Toks susidūrimas gali būti suvokiamas ir kaip beginklų, ir kaip turinčių ginklų žmonių konfrontacija. Kai ligos procesas apibūdinamas kaip grumtynės, ginklų tema išvis neaktualizuojama: *Ypač sunku grumtis su liga tapo nepagydomomis ligomis sergantiems žmonėms* A. Treščina „Lengvatinių vaistų sąmokslas: kas ir ką tausoja?“ LR 1995-07-04.

Dar vienas veiksmas – gynyba – priskiriamas ne pačiam žmogui, o jo imuninei sistemai, suvokiamas kaip išmokstamas: *Imunitetas, ginantis or-*

ganizmą nuo išorinio poveikio <...> P. Breivis, D. Adomaitienė „Mikroelementų stoka silpnina imunitetą“ LR 1998-12-19; <...> *dar nesusiformavusi jų imuninė sistema nemoka apsiginti nuo meningokoko paviršiuje esančių medžiagų* L. Lileikienė „Mirtinai pavojingą infekciją išduoda raudonos dėmelės“ LR 2000-02-24. Žmogaus imuninė sistema atskiriama nuo jo paties, nes ji gali padėti išvengti ligų. Kai subjektas sėkmingai priešinasi, ligai nebelieka vietos: *Plaučių vėžys atsitraukia* J. Kurtinaitis „Vėžio diagnozavimą lemia medikų ir ligonių pastangos“ LR 1998-10-16.

1.2 Ginklai

Ši potėmė taip pat išsamiau atkleista antrojo laikotarpio tekstuose. 1980–1989 m. „Komjaunimo tiesos“ numeriuose rastas vienas pavyzdys, aktualizuojantis ginklų temą: *Pats svarbiausias bet kurio gydytojo ginklas – žodis* E. Laurinaitis „Žodis – pagrindinis vaistas“ KT 1985-12-13. 1990–2001 m. „Lietuvos ryto“ tekstuose tokių pavyzdžių daugiau. Minima ginklų visuma: <...> *gydymas senovės rytiečių metodu daugeliu atvejų pasiteisino ir praturtino mūsų laikų medicinos arsenalą* J. Valiukėnas „Atskleidžiamos rytų medicinos paslaptys“ LR 1994-04-13. Tekstuose minimi konkretūs ginklai – arba itin galingi sprogstamieji, arba tokie, kuriuos pagal pateiktus požymius galima priskirti ir prie šaunamųjų, ir prie šaltųjų, plg. *Virusą ypač dažnai perduoda motinos naujagimiams. Tokia jau vaikystėje padėta „bomba“ skaudžiai atsiliepia vėliau* R. Lileikienė „Manikiūro procesas gali baigtis B hepatitu“ LR 1998-01-13; A. Treščina „Krūtis vėžio taikiny – keturiasdešimtmetės moterys“ LR 1995-11-21. Atkreiptinas dėmesys, kad taikant metaforinį KARO modelį tarp negausių bandymų pasitelkti analogijas su ginklais nėra tokių pavyzdžių, kuriuose būtų minimi patys naujauji ir šiuolaikiškiausi (atominės galvutės ir kiti masinio naikinimo ginklai) arba iki parako atradimo vartoti ginklai (kardai, kalavijai, ietys).

2. Karo pradžia ir jo rezultatai

Tema Karo pradžia ir jo rezultatai nagrinėjamų laikotarpių tekstuose atskleidžiama skirtingai. Kadangi kalbant apie kovą su ligomis karo pradžia, t. y. jo priežastys ir sukėlėjai, yra ir taip aiškūs, šiam etapui skiriama mažiau dėmesio, viskas sutelkiama į veiksmų pabaigą. KARO modelis numato dvejopą baigtį: karą laimi arba liga, arba žmogus. Iš kal-

bos priemonių, skirtų žmogaus pergalei aprašyti, įvairovės galima spręsti, kad labiau orientuojamasi į tą situaciją, kurioje stipresnis lieka žmogus. Lyginamų laikotarpių tekstuose daugiau tokių pavyzdžių, kuriuose karo pabaigą apibūdina veiksmožodis *įveikti*. Tekstuose sutampa dalis objektų, kuriuos, remiantis lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio logika, žmogus pajėgus įveikti. Tai liga, negalia, pvz.: *Galvoja, jog patys pajėgs įveikti ligą* „Ilgas grįžimas į save“ KT 1984-04-25; *Pats įveikiau savo negalią ir panorau padėti kitiems* V. Jakimavičienė „Mokykimės būti sveiki“ KT 1983-04-07; <...> *reikia ir savo valios negalavimams įveikti* J. Žilinskas „Reabilitacija“ KT 1981-08-08; <...> *lieka liga – baisus monstras, kurį reikia įveikti* I. Liutkevičienė „Ligoninės vaikai: motinų viltis miršta paskutinė“ LR 1993-09-13; *Į mokyklą <...> atvyksta vyrai, kenčiantys nuo impotencijos, ir ši negalia būna įveikiama* N. Jonušaitė „Sveikatos mokykla: ar tikrai čia susirenka tie, kurie nori sveikai numirti“ LR 1994-02-15. Kiti objektai skiriasi. Pirmojo laikotarpio tekstuose didžioji dalis minimų objektų nėra labai pavojingi: tai drovumo barjerai, nuovargis, funkciniai miego sutrikimai, nepasitikėjimas, girtuokliavimas ir alkoholizmas. Pavojingesnės, bet apibūdinamos kaip įveikiamos yra kraujo ligos ir mirtis: <...> *kokios buvo laimingos tos doi jaunos moterys, įveikusios mirtį* T. Tubinienė „Žmogus, kurio visi laukia“ KT 1984-11-27; *Kraujo ligas bandoma įveikti bendrom viso pasaulio medikų jėgom* R. Daškevičienė „Daktare, Jus kviečia“ KT 1986-02-19. Antrojo laikotarpio tekstuose minima daugiau sunkių ligų, kaip įveikiami priešai apibūdinami depresija, širdies ligos, aterosklerozė, gripas, psichinės ligos, vėžys: R. Oginskas „Depresiją ir blogą nuotaiką įveikti padeda vaistažolių arbata“ LR 1994-12-13; L. Lileikienė „Širdies ligas padeda įveikti ir psichologai“ LR 1995-11-28; *Ji įsitikinusi, kad vėžį įveikti gali tik chirurgo peilis* L. Glodenienė „Dėl ankstyvos panevėžietės mirties artimieji vis dar kaltina ekstrasensę“ LR 1996-10-06. Sutampa tie objektai, kurie abiejų laikotarpių tekstuose apibūdinami kaip nugalimi – nugalėti galima ligas ir baimę. Antrojo laikotarpio tekstuose kaip nugalimi dar minimi stresas ir nerimas, pirmojo laikotarpio tekstuose – alkoholizmas, plg.: *Kai pamiršti ligą, ją daug lengviau nugalėti, priešingu atveju nugalėti liga* Ž. Damauskas „Paausuotas ir pasidabruotas adatas gali pakeisti tabletės“ LR 1994-04-26; *Jei gydytojui ar artimiesiems nepavyksta nugalėti ligonio nerimo, ligos prognozė gali pablogėti* A. Laucevičius, K. Janulis „Streso kamuojami ligoniai jaučia net mirties baimę“ LR 1996-07-09; *Vaistais nugalimos užkrečiamos*

ligos A. Vingras „Nematoma tabletės pusė“ KT 1987-07-05; *Alkoholizmą tokiais atvejais galima nugalėti* J. Pekarskis „Vaikščiojimas pakeltais tiltais“ KT 1987-06-26. Antrojo laikotarpio tekstuose minima daugiau dalykų ir reiškinių, nuo kurių iš(si)vaduojama. Tai skausmai, alkoholis, psichologinė priklausomybė, baimė, vėžys. Galima teigti, kad taip tekstuose užkoduota mintis, kad žmogus šiems priešams jau kartą yra pralaimėjęs, patekęs į jų nelaisvę ir buvęs priverstas atitinkamai elgtis. Aplinkybės susiklostė palankiai, todėl nuo to, kas nemalonu, pačiam pavyko išsivaduoti arba tai padėjo padaryti kiti žmonės: *Išvaduoti iš skausmų moterį galėtų tik sąnarių endoprotezavimo operacija* I. Liutkevičienė „Ar tapsime invalidų tauta?“ LR 1992-12-18; <...> *pažįstami ir pirmąkart čia išsivadavimo nuo bedugnės ieškantieji susikibę rankomis prašė* <...> R. Lazauskaitė „Kauno anoniminių alkoholikų draugija: nutarę nebegerti žmonės už kiekvieną dieną dėkoja Dievui ir vienas kitam“ LR 1994-10-31; <...> *ekstrasensas Jonas Kaminskas per kelis seansus ją išvaduos nuo ilgametės negalios* R. Lazauskaitė „Ekstrasenso auką reikėjo reanimuoti“ LR 1995-05-02; *Praėjusią savaitę iš gripo epidemijos išsivadavo ir varėniškiai* „Gripas nesitraukia tik iš Šiaulių“ LR 2000-03-14.

Abiem lyginamiems laikotarpiams bendra yra pozityvi nuostata karo pabaigos atžvilgiu: daugiau linkstama aprašyti tuos atvejus, kurie pasibaigia ne ligos, o žmogaus pergale.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie metaforinio KARO modelio temos *Karo veiksmi ir ginklai* turinį 1980–1989 m. dienraščio „Komjau-nimo tiesa“ ir 1990–2001 m. dienraščio „Lietuvos rytas“ tekstuose, galima teigti, kad lyginamų laikotarpių skirtumai atskleidžiami pateikiant su konkretnėmis potėmėmis siejamą informaciją. Tekstuose užuominos į ginklus nėra gausios, minimi tie patys kariniai veiksmai, tačiau veiksmų objektai skiriasi, vadinasi, iš dalies skiriasi, yra pakitęs ir tekstuose užfiksuotas pasaulio suvokimas. Pokyčiai kalbos pasaulėvaizdyje nulemti aprašomojoje tikrovėje įvykusių permainų: nepriklausomos valstybės atkūrimo išvakarėse imta drąsiau rašyti tokiomis temomis, kurios iki tol būdavo nutylimos: pradėti publikuoti straipsniai apie nepagydomas ligas, psichinę ir fizinę negalią turinčius žmones. Vis dėlto tai, kad iš esmės pasikeitė valstybinė santvarka, teigiamų pavyzdžių šaltiniu imtas laikyti Vakarų pasaulis, iš viešojo diskurso nepašalina labiau su kairiosiomis ideologijomis siejamo metaforinio KARO modelio. Vadinasi, galima teigti, kad kalbamasis me-

taforinis modelis labiausiai yra nulemtas ne tikrovės, apie kurią kalbama, aplinkybių, o apskritai žmonėms būdingos pasaulio suvokimo specifikos, t. y. buvusios TSRS erdvėje vyravusi visuotinės kovos atmosfera greičiau buvo palanki terpė metaforiniam KARO modeliui realizuoti, bet ne priivaloma šio modelio taikymo sąlyga. Karo idėja ir toliau išlieka svarbi viešojo diskurso tekstuose. Visuomeninio ir politinio gyvenimo pokyčiai turi įtakos tik konkreitiems metaforinio modelio realizacijos atvejams. Metaforinis KARO modelis sveikatos diskurse paremtas jutimine ir kultūrine patirtimi, jis ir toliau lieka suprantamas karo neišgyvenusioms kartoms.

Šaltiniai

KT – „Komjaunimo tiesa“.
 LR – „Lietuvos rytas“.

Literatūra

- Arcimavičienė 2010a – Liudmila Arcimavičienė. *Morality models through metaphors in public discourse: a cross-linguistic analysis*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Arcimavičienė 2010b – Liudmila Arcimavičienė. Terrorism in media political discourse: from metaphorical expressions to cognitive models. *Verbum*, t. 1, 7–16.
- Arcimavičienė 2011 – Liudmila Arcimavičienė. The complex metaphor of political animals in media political discourse: a cross-linguistic perspective. *Kalbų studijos*, nr. 19, 95–100.
- Baronas 2000 – Darius Baronas. Lietuvių karyba XIII a. *Karo archyvas XVI*. Atsakingasis redaktorius ir sudarytojas dr. Gintautas Surgailis. Vilnius: LR krašto apsaugos ministerija, 4–48.
- Girčienė 2011 – Jurgita Girčienė. Viešasis diskursas kreipimosi į adresatą požiūriu: neformalumo link. *Gimtas žodis*, nr. 5, 2–39.
- Juzelėnienė, Baranauskienė 2011 – Saulė Juzelėnienė, Rita Baranauskienė. Solidarumo komunikacinės taktikos raiška politiniame diskurse. *Kalbų studijos*, nr. 19, 101–105.
- Lakoff, Johnson 1998 – George Lakoff, Mark Johnson. *Leben in Metaphern: Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme, Verl. und Verl.-Buchh.
- Linkevičiūtė 2011 – Vilma Linkevičiūtė. *Conflict communication discourse of political leaders of Lithuania and Great Britain (1998–2008): rhetorical-cognitive peculiarities*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Marcinkevičienė 1995 – Rūta Marcinkevičienė. Karo metafora. *Darbai ir dienos*, 1(10), 121–124.
- Rudaitienė 2011 – Vida Rudaitienė. Globalizacija ir leksikos pokyčiai politiniame diskurse. *Res humanitariae X*, 256–283.
- Šeškauskienė, Urbonaitė 2007 – Inesa Šeškauskienė, Justina Urbonaitė. HEALTH metaphor ir political and economic discourse: a cross-linguistic analysis. *Kalbų studijos*, nr. 11, 68–73.
- Šukys 1978 – Jonas Šukys. *Prielinksnių vartojimas*. Kaunas: Šviesa.

- Vaskelienė 2007 – Jolanta Vaskelienė. *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Баранов, Михайлова, Шипова 2006 – Анатолий Баранов, Ольга Михайлова, Евгения Шипова. *Некоторые константы русского политического дискурса сквозь призму политической метафоры ('взаимоотношения бизнеса и власти', 'коррупция')*. Москва: Фонд ИНДЕМ.
- Голев, Шпильная 2012 – Николай Голев, Надежда Шпильная. Обыденная медицинская коммуникация (виды дискурсивных практик). *Вестник КемГУ*, 1(49), 128–138.
- Зубкова 2005 – Ольга Зубкова. Феномен медицинской метафоры. *Теория языка и межкультурная коммуникация: Межвузовский сборник научных трудов* / Под ред. Т. Ю. Сазоновой. Курск, Изд-во Курск, гос. ун-та, 38–47.
- Зубкова 2007 – Ольга Зубкова. Функционирование медицинской метафоры. *Теория языка и межкультурная коммуникация: Межвузовский сборник научных трудов*. / Под ред. Т. Ю. Сазоновой. Курск, Изд-во Курск, гос. ун-та, 26–29.
- Жура 2008 – Виктория Жура. Дискурсивные эмоции в устной медицинской коммуникации. *Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал*, 1(10). Тверь: Тверская государственная сельскохозяйственная академия, 13–23.
- Коницкая, Запольский 2011 – Елена Коницкая, Артур Запольский. Метафорика литовского и словенского политического дискурса. *Respectus philologicus*, nr. 20 (25), 243–253.
- Корнилов 1999 – Олег Корнилов. *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*. Москва: Издательство МГУ.
- КСКТ 1996 – Елена Кубрякова, Владимир Демьянков, Юрий Панкрац, Людмила Лузина. *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва: Изд-во Филологического факультета МГУ.
- Мишланова 2002 – Светлана Мишланова. *Метафора в медицинском дискурсе*. Пермь.
- Мишланова 2009 – Светлана Мишланова. Метафорическое моделирование в научно-популярном медицинском дискурсе. *Актуальные проблемы коммуникации и культуры: междунар. сб. науч. тр. М.; Пятигорск: Пятигор. гос. ун-т, вып. 9*, 469–474.
- Рудова 2008 – Юлия Рудова. Буклет как жанр письменного медицинского дискурса. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2*. Волгоград: Волгоградский государственный университет, 1 (7), 110–115.
- Соломенникова 2012 – Татьяна Соломенникова. Типы вербализации концептов в медицинском дискурсе. *Глобальный научный потенциал*, 6(15), 27–32.
- Стернин 1998 – Иосиф Стернин. Национальная специфика мышления и проблема лакунарности. *Связи языковых единиц в системе и реализации: Межвузовский сборник научных трудов*. Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 22–31.
- Таценко, Москаленко, Переломова, Кондратюк, Безуглый 2012 – Наталия Таценко, Роман Москаленко, Елена Переломова, Александр Кондратюк, Михаил Безуглый. Особенности медицинского дискурса в практике врача-патологоанатома. *Морфология*, т. VI, 2, 5–8.
- Чудинов 2001 – Анатолий Чудинов. *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры*. Екатеринбург.
- Чудинов 2003 – Анатолий Чудинов. *Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации*. Екатеринбург: [prieiga internetu: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm> Екатеринбург, žiūrėta 2013-02-14].

Silvija Papaurėlytė

METAPHORICAL MODEL OF WAR IN HEALTH DISCOURSE OF LITHUANIA (1980–2001)⁶

Summary

The aim of the research described in the present article is to compare how in Lithuanian public discourse of 1980–1989 and 1990–2001 years, metaphorical WAR model was realized. The material has been drawn from the issues of daily newspaper *Komjaunimo tiesa* of 1980–1989 years and daily newspaper *Lietuvos rytas* of 1990–2001 years⁷. The conclusions of the research are substantiated with the analysis of 217 examples. The attention is paid to the articles about diseases, causes of diseases, histories of treatment and health, doctors' job, the specificity of the system of health-care, i.e. the discourse of health, that in Lithuanian linguistics has not been described yet.

The article is based on cognitive approach to language. It is strived to describe the specificity of health discourse through the analysis of metaphorical WAR model. Metaphorical model – the scheme existing in language users' consciousness and/or resulting in the relation between concrete and abstract spheres of concepts, that is reflected by the formula X is Y, for example: PROCESS OF TREATMENT is WAR. The relation between the components of formula is understood not as identification but as similarity. The typical scenarios, which are related to metaphorical model, involve the situations that are relevant to the sphere of sources. The content of one situation is revealed by several themes. The description of subthemes that are related to the themes may provide more information. The subordinate relations in typical scenario, themes and subthemes may be considered as *tertium comparationis* in striving to evaluate the similarities and differences of world perception that is inherent to different languages or different periods. If an abstract phenomenon is perceived in applying metaphorical WAR model, the essence of this abstract phenomenon is

⁶ The presentation is prepared while implementing scientific project "Conceptual Metaphors in Public Discourse" financed by Research Council of Lithuania, No. VAT-12022.

⁷ The period till 1990 is called the first and since March, 1990 till 2001 – the second.

composed of the collision of two or more subjects, after which one winner usually remains. Other party of the conflict either dies or severely suffers.

While collecting the examples of health discourse from the issues of daily newspaper *Komjaunimo tiesa* of 1980–1989 years and daily newspaper *Lietuvos rytas* of 1990–2001 years it was observed that there is a tendency of frequent usage of metaphorical WAR model while talking about a person's health state. In 1980–1989, the texts of public discourse had to obey to the totalitarian ideas and to reveal the general atmosphere of fight. The second period, i.e. the last decade of XX c., stands out as a time of major changes: in 1990–2001 years, Lithuania proclaimed that it would reestablish the independent state, the political parties started to appear, thus the idea of fight remains important further. The equal durations, i.e. the periods of 10 years are chosen for the analysis. Not always the same attention was paid to the health themes in the public discourse. In the beginning of the ninth decade, only few articles were published, that may be considered as a part of health discourse.

In the texts that belong to the periods of 1980–1990 and 1990–2001 years, the themes of War Activities and Arms and War Beginning and its Results are revealed in detail.

The fight objects in the texts of 1980–1989 and 1990–2001 years coincide only partially – the exact diseases that are mentioned in the texts differ. Among these diseases, fight with which it was not important to describe in the texts of the first period, there are only few, which people began to suffer with namely in the end of XX c. Part of the themes in the texts of 1980–1989 years were, apparently, simply ignored. It should be mentioned that the authors of the texts of that period wrote that it ought to be fought not only with the diseases but also with peoples' bad behavior that could lead to the diseases. In the texts of the first period, the possibility was foreseen to fight for the healthy environment, healthy way of living, healthy person, healthy Lithuanian citizen, healthy and honest youth. The analysis of the examples of the second period revealed that the attention is paid to describe the number of war participants. The theme of arms was revealed in more detail in the texts of the second period. The theme War Beginning and its Results in the texts of the analyzed periods is revealed differently. For the second period it is appropriate that more serious diseases that may be overcome are described. The positive

provision is common for both periods under comparison from the point of view of war end: there was a tendency to describe the cases that end not in disease but in person's victory.

The conclusion could be drawn that the differences of the periods under comparison are revealed while realizing the information which is related to more exact subthemes. The allusions to arms in the texts are not prolific, the same war activities are mentioned, however, the objects of activities are different, thus, the world perception is changed and recorded in the texts. The changes in language world view are determined by the occurred changes in the reality under description. On the other hand, this that the system of government has changed substantially, the Western world was started to be considered as the source of positive examples, that did not eliminate metaphorical WAR model from public discourse. Thus, this metaphorical model is mostly determined not by the circumstances of reality, which is talked about, but by the specificity of the world perception which is relevant for people.